

Tematika

Németország újraegyesítése, a Szovjetunió felbomlása, a kommunista diktatúrák bukása Közép-Európában

35. tétel

A források és ismeretei alapján mutassa be a Gorbacsov névéhez kapcsolt változások okait és céljait, valamint ezek hatását Németország újraegyesítésére! Használja a középiskolai történelmi atlaszt!

Feleletében térjen ki az alábbi szempontokra:

- a szocialista rendszer válsága az 1980-as években;
- a gorbacsovi politika legfontosabb céljai a Szovjetunióban;
- gorbacsovi politika hatása a Szovjetunióban és a szocialista államokban;
- a német egyesítés megvalósulása.

„Hogy miképpen maradt mégis életben [a Szovjetunió], mi hajtotta előre, rejtély. [...] De az **1980-as évek elején már** [...] a **gazdaság halálra** volt ítéelve. **Semmi sem működött, és senki se dolgozott** a szó semmilyen értelmében. [...] A Japántól északra fekvő Szahalin szigetén több százezer lazac vonaglott és döglődött a part menti hálókban – a Ginzán vagy a Broadway [Tokió, illetve New York főutcái] egy vagyont lehetett volna kapni érte –, miközben a halászok a kikötőben lógatták a lábukat. [...] a halászok **egyetlen lépést sem** tehettek addig, amíg **utasítást nem kaptak Moszkvából**. Mire a minisztériumból egy hét múlván megjött az utasítás, a lazacok felfordultak.” (David Remnick: *Lenin sírja. A szovjet birodalom végnapjai*)

1986-ban felrobbant a csernobili atomerőmű egyik reaktora

„Milyen lehetőségek állnak előttünk? Az egyik az, hogy tartsuk fenn az utasításos-adminisztratív rendszert, a szigorú tervezést, a parancsokat, nemcsak a gazdaságban, hanem a kultúrában is. A másik, amely azon a meggyőződésen alapul, hogy a múltban megtett utunk teljesen kompromittálta [lejáratta] az októberi forradalom választását, a társadalom kapitalizálódását javasolja. Járhatunk-e ezen a két úton? Nem, ezeket elvetjük. [...] Mi egy más utat látunk, mely a társadalmi haladáshoz vezet. [...] A szocializmus új képének emberi arca van. Ez tökéletesen megfelel Marx gondolatának, aki számára a jövő társadalma a reális, a gyakorlatban megvalósított humanizmust jelentette. És amilyen mértékben a peresztrojka az ő munkájára épül, teljes joggal azt mondhatjuk, hogy humánus szocializmust építünk.” {Mihail Gorbacsov 1989 novemberében}

„Ideje, hogy a **hidegháború követelményeit végérvényesen félretegyük** [...] A mai kölcsönös függőség világában bebizonyosodik, hogy **egy másik korszakban keletkezett**

geopolitikai elképzelések a valós politikában éppen annyira **tehetetlenek**, mint a klaszikus mechanika törvényei a kvantumelméletben [...] Az új gondolkodás keretei között **elkezdjük kritikusan átgondolni elképzeléseinket az Európa katonai konfrontációról**, a külső fenyegetettség mértékéről, az erőtenyező szerepéről **a biztonság megszilárdításában.**" (Mihail Gorbacsov beszéde az Európa Tanácsban, Strasbourg, 1989. július 6.)

☰ Feleletvázlat

Bevezetés

(Tg1) A II. világháború végén szovjet befolyás alá került országokban megtörtént a sztálinizmus „adaptálása”, a népi demokráciák, a proletárdiktatúrák megvalósítása. *A sztálini rendszer ellen több esetben is felkelés tört ki. Az első jelentősebb megmozdulás 1953-ban Kelet-Berlinből indult. 1956-ban először Poznanban, majd Magyarországon csaptak össze a felkelők és a szovjet alakulatok. A lengyel és magyar események elbuktak, de kisebb változásokra készítették a szovjet vezetőket. A nyugati sajtó az 1968-as prágai forradalom leverése kapcsán kezdett írni az ún. **Brezsnyev**-doktrínáról, azaz a korlátozott **szuverenitás** elvéről. Eszerint a szocialista tömb országai akkor sem választhatják meg saját útjukat, ha békésen, a kommunista párt irányításával hajtják azt végre, a szovjet **(Varsói Szerződés)** beavatkozás pedig nem agresszió, hanem önvédelemnek minősül.*

Tárgyalás

1. A szocialista rendszer válsága az 1980-as években

(Tg2) *A Szovjetunió és a szocialista rendszerek bukásában sokféle ok közrejátszott, de ezeket alapvetően három nagyobb csoportba tudjuk besorolni. Az egyik alapvető ok külpolitikai: a **fegyverkezési versenyben** a Szovjetunió alulmaradt. A szovjet gazdaság nem bírta el a terheket, ezért az ún. kis **hidegháború** véget ért, a leszerelési tárgyalások és az afganisztáni kivonulás (1989) a szuperhatalmi státusz végét jelezte, tehát a **hidegháborút** elvesztette az USA-val szemben. A másik fő ok a **gazdasági válság**: az 1970-es évek **olajválságait** a tervutasításra épülő szisztéma nem tudta átvészelni. Mivel eddigre a szocialista és a kapitalista országok között jelentősen megnőtt az áruforgalom, ezért amikor az olajválság miatt a modernizált technikával készült nyugati termékek ára jobban megnőtt, mint az elmaradottabb keleti áruké, akkor a cserearányok romlása miatt hiteleket vettek fel, emiatt súlyosan eladósodtak a szocialista államok. Részben az előző két okból, részben a rendszer belső ellentmondásaiból fakad a harmadik ok: a belpolitikai válság, azaz az ellenzéki mozgalmak megerősödése az 1980-es évekre. Mindehhez hozzájárult, hogy a **KGST**-n belüli együttműködés sem hozta meg a várt eredményeket: pazarló, ám ugyanakkor hiánygazdaság jött létre, a felszínen „testvéri együttműködésről” volt szó, a valóságban azonban a tagállamok egymással versengő nehézipart építettek ki.*

A szocialista gazdasági szisztéma tipikus problémái jelennek meg a forrásban. A **terv-gazdálkodás** és a központi irányítás ellenére és miatt helyi szinten szervezetlenség jellemző. Ennek jellemzően az az oka, hogy nincs önálló döntési jogkör helyben, a központ pedig nem mindig elég informált ahhoz, hogy megalapozott és gyors döntést hozzon. A szervezetlenség együtt járt az állandó hiánnyal és a pazarlással, az alacsony munkamorállal és a selejt magas arányával. Az alacsony fizetések mellett a teljes foglalkoztatottság miatt a munkások nem voltak érdekeltek a teljesítmény fokozásában. A vállalatvezetők értékelését sem az határozta meg, hogy a vállalat hatékonyan működött-e, hanem a politikai megbízhatóságuk.

2. A gorbacsovi politika legfontosabb céljai a Szovjetunióban

(T1) Brezsnyev halálával (1982) vezetési válság alakult ki a Szovjetunióban. Mihail **Gorbacsov** 1985 márciusában lett az SZKP Központi Bizottságának a főtitkára, 54 évesen Sztálin óta ő a legfiatalabb e poszton.

Gorbacsov három lehetőséget látott országa és a szocialista tömb előtt. Az első a változatlanságról szól, a második a kapitalista rendszer bevezetéséről. Ezek azonban nem járható utak **Gorbacsov** szerint, hiszen a reformokra szükség van, ezért azt javasolja, hogy a szocialista országok egy harmadik alternatívát válasszanak: az emberarcú vagy humanista szocializmust. Az emberarcú szocializmus jelszava az 1968-as prágai események idején jelent meg, s ehhez nyúl vissza a peresztrojka (átalakítás) reformjai idején **Gorbacsov**. A peresztrojka egyszerre jelentett politikai, gazdasági és társadalmi átalakulást. Célja a szocializmus reformja és nem megszüntetése volt, ún. „csúcsról jövő forradalmat” hirdettek meg. A szovjet rendszer demokratizálása keretében néhány párt- és kormánytisztviszést választással, többes jelöléssel töltöttek be. A gazdaságban az egyéni érdekeltséget jobban biztosító ún. **piaci szocializmust** tűzték ki célul, a központi irányítást kezdték lebontani, korlátozott szabadpiaci mechanizmusokat engedélyezve, lehetővé téve a vállalkozást. A fő cél az állami befolyás gyengítése, a korrupció felszámolása, a párt- és munkahelyi viszonyok demokratizálása volt.

Ekkor került a köztudatba a glasznoszty, a nyitottság is, aminek köszönhetően a média a Szovjetunióban és a szocialista táborban korábban soha nem látott nyíltsággal tudósított és bírált. A glasznoszty korlátai nagyon hamar egyértelművé váltak. 1986-ban felrobbant a szovjetunióbeli (ma: ukrainai) **Csernobil** atomerőművének egyik reaktora. Bár a radioaktív anyagnak csak kis hányada szabadult ki, mégis emberek milliói kaptak sugárfertőzést. A szovjet tömegtájékoztatás igyekezett eltusolni az esetet, majd amikor ez lehetetlenné vált, akkor kisebbiteni annak jelentőségét és veszélyét.

3. A gorbacsovi politika hatása a Szovjetunióban és a szocialista államokban

(Tg3) Gorbacsov tudta: *a régi gazdasági rendszer nem tartható, de az újról – a jelszavakon túl – nem volt igazán elképzelése.* 1989 elejére az állami tulajdon társadalmosításának elvont programjától eljutottak a Világbank és az IMF által ajánlott privatizációig. A magánosítást nem nevezték nevén, először *szocialista államtalanításként*, majd *demokratikus tulajdonreformként* emlegették. 1989-re **Gorbacsov** népszerűsége ugyan Nyugaton töretlen maradt, de saját népe ellene fordult, mivel a válság megoldására nem volt, de nem is lehetett képes.

1989-re tehát már nem csupán a régi rendszer volt válságban, hanem maga a **gorbacsovi** modernizációs stratégia is. Nem volt egyértelmű, mit kell konkrétan végrehajtani, kiknek, milyen eszközökkel, kikre és mire támaszkodva. A politikai, gazdasági, társadalmi szétesés üteme 1990 végére még gyorsabb lett. A peresztrojkából megindítójának szándéka ellenére **rendszerváltoztatás** lett. Az 1991. augusztusi elvetélt moszkvai puccskísérlét (kommunista tábornokok akarták megbuktatni **Gorbacsovot**) felgyorsította a feltartóztathatatlan bomlást. A puccsot Jelcin orosz elnök verte le, ezzel hozzájárult a szovjet tagköztársaságok függetlenségéhez.

(T2) A Szovjetunió **1991.** december 21-én gyakorlatilag megszűnt, 25-én **Gorbacsov** lemondott szovjet elnöki posztjáról, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének helyébe szuverén szövetségi és nemzetállamok léptek, amelyek (a baltiak kivételével) laza szövetségbe tömörültek (FÁK).

(Tg4) *A szocialista-kommunista rendszerek összeomlása más-más úton játszódott le a különböző szocialista országokban, ám ez csak azért következhetett be, mert az egyes szo-*

cialista társadalmak összeomlásával egy időben példa nélküli gyorsasággal esett szét a „szocialista világbirodalom” Európában. A **rendszerváltoztatás** politikailag azt jelentette, hogy az **egypártrendszerű diktatórikus** rendszer helyébe a többpártrendszerű demokrácia lép, gazdaságilag pedig azt, hogy az állami tulajdon dominanciájára épülő államszocialista rendszert felváltja a magántulajdonra épülő **piacgazdaság**, a **kapitalizmus**.

Gorbacsov nem avatkozott be a keleti blokk országaiban **1989**-ben bekövetkező megmozdulásokba, **1989–90**-ben elkezdődött a szovjet csapatok kivonása is. **1991**-ben megszűnt a **KGST** és a **Varsói Szerződés**.

4. A német egyesítés megvalósulása

(Tg5) A nyitást, a gazdaság decentralizálását és a népek önrendelkezési jogát elismerő **gorbacsovi** irányvonal támogatásra talált az **NSZK**-ban, az **NDK** vezetése azonban megosztott volt az új szovjet irányvonal kapcsán. A közelgő válságra viszont az **NDK**-ban is számos jel utalt, a növekvő gazdasági gondok, a szolgáltatások folyamatos romlása, az áremelések miatt nőtt a belső elégedetlenség. A vezetés kezdetben – a korábbi reflexek alapján – elnyomta az ellenzékét, a belpolitikai feszültség enyhítésére engedélyezte a rendszer bírálóinak **NSZK**-ba való távozását.

1989 júniusában Mihail **Gorbacsov** szovjet pártfőtitkár és **Helmut Kohl** nyugat-német kancellár nyilatkozatban rögzítette, hogy a népek és az államok szabadon határozzák meg sorsukat, s kapcsolataikat szuverén módon alakítják. **Gorbacsov** ezzel nyíltan visszavonta a Brezsnyev-doktrínát. Az **1989. nyári-őszi hónapok** legfontosabb eseménye a Magyarországon, Csehszlovákián és Lengyelországon keresztül az **NSZK**-ba irányuló menekülthullám volt (határnyitás). Amikor a keletnémet külügyminiszter Moszkvában a **Varsói Szerződés** tagállamainak összehívásával igyekezett elérni Magyarország „megszabályozását”, **Gorbacsov** figyelmeztette, hogy ilyen eszközökkel már nem él.

(Tg6) A változásoknak az **NDK** vezetése sem tudta útját állni, a városokban utcai megmozdulások zajlottak. **(T3)** Szimbolikus esemény volt, amikor **1989. november 9-én** megnyitották a **berlini fal** határátkelőit, ekkortól merült fel nyíltan a német újraegyesítés lehetősége. Európában azonban nem mindenhol fogadták kitörő lelkesedéssel az újraegyesítés ötletét: London és Párizs a német újraegyesítéstől az európai rendszert látta veszélyeztetve. **Kohl** nyugatnémet kancellár azonban határozottan kimondta, hogy az **NSZK** végcélja az egyesítés, de csak a Szovjetunió hozzájárulásával. *A két német állam egységének irányába mutató első államszerződést 1990. május 18-án írták alá* (pénzügyi, gazdasági és szociális unió), amely valójában felszámolta az **NDK** korábbi gazdasági rendszerét. Az **1990. június 17-i** alkotmánymódosító rendelet az **NDK**-t szabad, demokratikus, föderatív irányultságú jogállammá változtatta. Megerősítették az **NSZK**-val kötött uniói szerződéseket, júliusban pedig visszaállították a régi tartományokat. **1990. október 3-án** az **NDK** csatlakozott az **NSZK**-hoz, s ezzel létrejött újra a német egység. Az új állam deklarálta elkötelezettségét a béke fenntartásában és az európai integráció előmozdításában is.

Befejezés

Az **1980**-as években válságba kerülő szocializmust a **gorbacsovi** reformok sem tudták tehát megmenteni. Mind a Szovjetunió köré szervezett és egybefüggő nemzetközi diktátúra rendszereként összetartott nemzetközi szocializmus, mind a Szovjetunióban felépített szocialista birodalom darabjaira esett. A **rendszerváltoztatást** segítette az európai integráció és a felgyorsuló globalizáció is. A függetlenedő államok többsége azonnal közelíteni kezdett az **Európai Unióhoz** és nyolcan közülük – Szlovénia, Szlovákia, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Észtország, Lettország és Litvánia – **2004**-ben tagországgá váltak, majd **2007**-ben Románia és Bulgária, **2013**-ban pedig Horvátország csatlakozott.

Tematika A rendszerváltoztatás (1989–1991)

36. tétel

A források és ismeretei segítségével mutassa be az 1980-as évek második felének Magyarországot, a rendszerváltoztatás körülményeit! Használja a középiskolai történelmi atlaszt!

Feleletében térjen ki az alábbi szempontokra:

- a szocializmus válsága;
- a magyarországi válság alaptényezői;
- az ellenzék követelései;
- a rendszerváltoztatás eseményei.

Vezető ellenzéki politikusok

- „1. Valódi **népképviseletet** és **töbtpártrendszert**. Biztosítsák a **választások szabadságát** és tisztaságát.
2. Rendőrállam helyébe **jogállamot**. Érvényesüljenek **az emberi jogok**, legyen bírói függetlenség.
3. Szólás-, sajtó-, lelkiismereti és oktatási **szabadságot**. [...]
6. Ésszerű gazdálkodást, **működő piacot**, a tulajdonformák egyenjogúságát. **Állítsák le** a pénzemésztő és környezetpusztító **nagyberuházásokat**, [...]
9. **Semleges, független Magyarországot**. **Vonják ki a szovjet csapatokat** hazánk területéről. Töröljék a magyar ünnepek sorából november 7-ét.
10. **Felelős kisebbségi és menekültpolitikát**. A kormány lépjen fel a nemzetközi fórumokon **a magyar kisebbségek védelmében**. [...]
11. **Nemzeti önbecsülést**. Vessenek véget a **történelemhamisításnak**. Adják vissza a **nemzetnek címerét**.
12. **Igazságot '56-nak**, tisztességet a forradalom mártírjainak. Nyilvánítsák **nemzeti ünneppé október 23-át**.” (Az ellenzék közös 12 pontja, amit Cserhalmi György olvasott fel 1989. március 15-én a Nemzeti Múzeumnál)

Nagy Imre miniszterelnök és mártírtársainak újratemetése, 1989. június 16.

Választási plakát a rendszerváltoztatás idején

☰ Feleletvázlat

Bevezetés

(T1) Mihail **Gorbacsov** 1985 márciusában lett az SZKP Központi Bizottságának a főtitkára. Gorbacsov radikális gazdasági reformokat jelentett be, gazdasági és politikai számvetést, a hatalmi érderendszer átalakítását ígérte, elítélve a **Breznyev** alatti pangást. Amikor Gorbacsov meghirdette a gazdasági (peresztrojka) és a társadalmi (glasznoszty) változásokat, akkor az az összes szovjet befolyás alatt élő országban érezte hatását.

Tárgyalás

1. A szocializmus válsága

(Tg1) A Szovjetunió és a szocialista rendszerek bukásában közrejátszó okokat alapvetően három nagyobb csoportba tudjuk besorolni. Az egyik alapvető ok külpolitikai: a **fegyverkezési versenyben** a Szovjetunió alulmaradt, tehát a **hidegháborút** elvesztette az USA-val szemben. A másik fő ok a **gazdasági válság**: az 1970-es évek **olajválságait** a tervutasításra épülő szisztéma nem tudta átvészelni. Részben az előző két okból, részben a rendszer belső ellentmondásaiból fakad a harmadik ok: a belpolitikai válság, azaz az **ellenzéki mozgalmak** megerősödése az 1980-es évekre. A szocialista-kommunista rendszerek összeomlása más-más úton játszódott le a különböző szocialista országokban (**1989**), ám ez csak azért következhetett be, mert az egyes szocialista társadalmak válságával egy időben, példa nélküli gyorsasággal omlott össze a „szocialista világbirodalom” Európában. A **rendszerváltoztatás** politikailag azt jelentette, hogy az egypártrendszerű diktatórikus rendszer helyébe a **többpártrendszerű demokrácia** lép, gazdaságilag pedig azt, hogy az állami tulajdon dominanciájára épülő államszocialista rendszert felváltja a magántulajdonra épülő piacgazdaság, a kapitalizmus.

2. A magyarországi válság alaptényezői

(Tg2) Az 1980-as évek második felében a többi szocialista országhoz hasonlóan a magyar gazdaság, társadalom és politika is válságba jutott, reálissá vált az államcsőd. Magyarország egyre több hitelt vett fel, hiszen a dráguló nyugati árukat csak hitelekkel lehetett megvásárolni, mivel a magyar termékekért alacsony árat fizettek a világpiacon (cserearányromlás), ezért ebből kevés bevétel származott. Egy idő után már a hitelek törlesztése érdekében kellett újabb hiteleket felvenni (adósságspirál). A pénzügyi összeomlást még el lehetett kerülni a 1980-as évek elején azzal, hogy Magyarország belépett a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba, de ez csak átmeneti javulást hozott. Az átfogó reformokat azonban elodázták, mert vagy negatívan érintették volna a rendszer legfontosabb vívmányait (pl. általános foglalkoztatás), vagy ideológiailag bizonyultak vállalhatatlannak (magánszektor további növelése, privatizáció).

(Tg3) Az 1980-as évek második felében egyre többek számára vált világossá a gazdasági válság mélysége, így a párton belül is kialakult egy csoport, amely első lépésként a válság tényét is tagadó **Kádár János** leváltását akarta elérni. Grósz Károly elismerte a gazdasági kiigazítások szükségességét, de a pártállam politikai rendszerét meg akarta tartani. Átmenetileg sikerült megszereznie a hatalmat, 1987 júniusától miniszterelnök és 1988 májusában az **MSZMP** főtitkára lett. (**Kádár** a párt elnökeként csak jelképes funkciót töltött be.) Az ún. párton belüli **reformszocialisták** azonban korlátozott politikai reformok bevezetését is támogatták az égetően szükséges gazdasági reformok mellett. Egyik képviselőjük **Pozsgay Imre**, a Hazafias Népfront elnöke volt. Az **MSZMP** tehát nem állt egységesen új vezetője, Grósz Károly mögött, ezért még 1988-ban lemondott a miniszterelnökségről. Utóda Németh Miklós lett, aki hangsúlyozta, hogy ő a párttól független, szakértő kormányt kíván létrehozni. A **békés rendszerváltoztatás lehetősége azért volt reális Magyarországon, mert a kádári rendszer puha diktatúrája az 1980-as években még tovább enyhült**. Ennek egyik jele, hogy a társadalom egyes arendszereiben (pl. oktatás, tudomány, stb.) relatíve autonóm rendszerek jöhettek létre (pl. szakmai szervezetek, szakszervezetek, később a pártok). Másrészt az állami tulajdonra épülő gazdaságon belül relatíve egyre nagyobb szerepet kapott a gazdasági önállóság, érdekeltségi elemek épültek be a döntési mechanizmusba (pl. gmk-k létrehozása, a magánszektor engedélyezése a szolgáltató szektorban). A kialakuló **második** és a harmadik **gazdaság** is visszahatótt az első gazdaságra.

3. Az ellenzék követelései

(Tg4) Magyarországon a politikai **ellenzék** nyíltan az 1970-es évek második felétől lépett fel (pl. Charta'77 vagy a Bibó-kör). A **demokratikus ellenzéknek** nevezett csoport (ún. Beszélő kör) a legfontosabb **szamizdat** kiadványáról kapta a nevét. Írásaikban a parlamentáris demokrácia kialakítása és a szabadságjogok mellett álltak ki. Szervezői és résztvevői voltak a rendőrség által nem engedélyezett március 15-i és október 23-i megmozdulásoknak, emiatt gyakran zaklatták őket. A két világháború közötti népi írók ún. harmadik utas elképzeléseit vallotta a másik **ellenzéki** csoportosulás. Bíralták a rendszert, mert nem igyekezett megőrizni a népi kultúrát, nem törődött kellően a népességcsökkenés jelenségével, és nem állt ki az országhatáron kívül élő magyar kisebbségekért. 1985-ben a monori találkozón az **ellenzék** két csoportja kísérletet tett az összefogásra, de a felfogásbeli különbségek miatt ez nem sikerült. Az 1980-as évek közepén megjelent az **ellenzéki** ifjúság, ők elsősorban a szakkollégiumokon belül szerveződtek (pl. Bibó István és a Rajk László Szakkollégium).

(Tg5) 1987-ben társadalmi szervezetként megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Az 1988. március 15-i tüntetésen már közösen jelentek meg az **ellenzék** tagjai, de a résztvevőket letartóztatták, majd szabadon engedték. 1988 májusában létrejött a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete (TDDSZ), amivel megszűnt a pártállami szakszervezetek kizárólagossága. Megalakult a Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB), amelynek célja a forradalom résztvevőinek rehabilitálása volt. 1988-ban jelentős tömeg vett részt a bős-nagymarosi gát megépítése és a romániai **falurombolás** ellen szervezett tüntetéseken. 1988–89-ben jöttek létre vagy alakultak újjá a rendszerváltó pártok: Fiala Demokraták Szövetsége (**Fidesz**), Szabad Demokraták Szövetsége (**SZDSZ**), Magyar Demokrata Fórum (**MDF**), Független Kisgazdapárt (**FKGP**), Magyar Szociáldemokrata Párt (**MSZDP**), Kereszténydemokrata Néppárt (**KDNP**).

4. A rendszerváltoztatás eseményei

Amikor 1989 januárjában **Pozsgay Imre** kijelentette, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt, akkor ezzel az **MSZMP** hatalmának legitimitását kérdő-

jelezte meg. A párton belül sokan bírálták **Pozsgayt**, de nem akadályozták meg, hogy nyilvánosságra kerüljenek a **Nagy Imre** és társai újratemetését követelők nyilatkozatai, illetve létrejöjjenek a pártok. 1989 márciusában összeült az **Ellenzéki Kerekasztal (EKA)**, s békés átmenetet követelt az állampárttól. Ennek jegyében a korábbiaknál sokkal békésebben telt 1989. március 15-e.

Az 1848. márciusi 12 pont mintájára született meg a **rendszerváltoztatás** programját hirdető dokumentum. Megfogalmazták a demokratikus, többpárti, parlamentáris **jogállam** kiépítésének, a szabadságjogok megadásának szükségességét. Megjelentek a követelések között a gazdasági reformok: a piac, a magántulajdonon alapuló gazdaság, az adórendszer méltányos átalakítása, a költségvetés parlamenti szabályozása. Követelték a bős-nagymarosi beruházás leállítást. Külpolitikai téren megfogalmazták Magyarországról a szovjet csapatok eltávolítását, ezzel a független állam létrehozását. Foglalkoztak a magyar kisebbségek ügyével, érdekeikért, elsősorban a romániai **falurombolás** miatt a magyar kormánynak egyértelműen fel kell lépnie. A történelmi események ideológiai alapú átértelmezésének véget kell vetni, 1956-ról, mint forradalomról kell beszélni, rehabilitálni kell az igazságtalanul meghurcoltakat és kivégzetteket. Szimbolikus követelés a régi címer, és hogy október 23-a legyen állami ünnep.

1989. június 16-án, a kivégzés 31. évfordulóján százezrek jelenlétében újratemették **Nagy Imrét** és társait, ami az 1989-es rendszerváltó év egyik legfontosabb, szimbolikus eseménye volt. Szimbolikus az is, hogy **Kádár János** 3 héttel később halt meg, azon a napon, amikor hivatalosan is rehabilitálták **Nagy Imrét**.

A **rendszerváltoztatás** jogi kereteit kidolgozó **Nemzeti Kerekasztal** tagjai az Ellenzéki Kerekasztal tagjai, az **MSZMP** és ún. harmadik oldalként hivatalos társadalmi szervezetek (pl. Hazafias Népfront) lettek. 1989 szeptemberében írták alá a megállapodást, amelynek értelmében az **MSZMP** a parlament elé terjesztette az alkotmánymódosítást, októberben az országgyűlés el is fogadta az ún. **sarkalatos törvényeket**. Szinte teljesen átvírták az **alkotmányt**: kiiktatták belőle a szocializmusra és a párt uralmára vonatkozó részeket. Bevezették a **többpártrendszert** és szabad **választásokat** írtak ki. Létrehozták az **Alkotmánybíróságot** a jogszabályok alkotmányosságának vizsgálatára. A Büntető törvénykönyvből törölték a politikai bűncselekményeket.

Megkezdődtek a tárgyalások a szovjet csapatok kivonásáról. Az MDF plakátján egy orosz katonatiszt tarkója látható, és az „Eltárs, vége!” felirat olvasható oroszul. A szocialista rendszer végére utal a szöveg, s a katonák kivonásának szükségességére a kép. (Mivel a szocialista időszakban kötelezően tanult mindenki oroszul, ezért nem jelentett problémát sem a cirill betű elolvasása, sem a szöveg megértése.) **1991**-ben vonultak ki az utolsó szovjet csapatok.

(Tg6) 1989 októberében az **MSZMP** megszüntette önmagát, s a reformerek létrehozták az **MSZP**-t (Magyar Szocialista Párt). **(T2) 1989. október 23-án** Szűrös Mátyás mint az országgyűlés elnöke kiáltotta ki a **Magyar Köztársaságot**. Ő lett a **Magyar Köztársaság** első (ideiglenes) köztársasági elnöke is. 1989 őszén a rendszerváltó pártok között kialakult az első komoly ellentét a köztársasági elnök választása kapcsán. Végül a *harmadik köztársaság első elnökét a parlament választotta meg Göncz Árpád személyében az SZDSZ és az MDF megállapodása alapján.*

Befejezés

(T3) 1990. március 25-én tartották a **rendszerváltoztatás** utáni első szabad választást Magyarországon. A győztes párt (42,7%) az **MDF** lett, s mivel nem szerezte meg a szavazatok több mint felét, ezért koalícióra lépett az **FKgP**-vel és a **KDNP**-vel. A miniszterelnök **Antall József** lett. 1990 őszén lezajlottak az első önkormányzati választások is.

Tematika

Az Alaptörvény, a hatalmi ágak és intézményeik, az önkormányzatok és a választási rendszer

37. tétel

A források és ismeretei segítségével mutassa be a magyar országgyűlés működését és jogköreit! Válaszában térjen ki az országgyűlési választások rendszerére, valamint a népszavazásra is! Használja a középiskolai történelmi atlaszt!

Feleletében térjen ki az alábbi szempontokra:

- a népfelség elvének érvényesülése a politikai intézményrendszerben Magyarországon;
- a választójog a 2014-ben életbe lépett szabályok alapján;
- az országgyűlés jogkörei, működése;
- a közvetlen demokrácia alapvető intézménye: a népszavazás típusai és szerepe.

„Az országgyűlési képviselőket a választópolgárok **általános és egyenlő választójog** alapján, **közvetlen és titkos szavazással**, a választók **akarátának szabad kifejezést** biztosító választáson, sarkalatos törvényben meghatározott módon választják.” (*Magyarország Alaptörvénye*)

„4. § (1) Az országgyűlési **képviselők száma összesen háromszáznál nem lehet.**

7. § (1) Az egyéni választókerületben az első választási fordulóban az a jelölt lesz országgyűlési képviselő, aki megkapta az érvényes szavazatoknak több mint a felét, feltéve, hogy a szavazáson a választókerület választópolgárainak több mint a fele szavazott.” (*Az 1989-es választási törvény*)

„3. § (1) Az országgyűlési képviselők száma **százkilencvenkilenc.**

(2) Százhat országgyűlési képviselőt **egyéni választókerületben, kilencvenhárom** országgyűlési képviselőt **országos listán** választanak.

11. § Az országgyűlési képviselők választása **egyfordulós.**

13. § Az **egyéni választókerületben** az a jelölt lesz országgyűlési képviselő, **aki a legtöbb érvényes szavazatot kapta.**” (*Választási törvény, 2011*)

„Az Országgyűlés az indítványról a **zárószavazást** követően határoz. [...] Az elfogadott törvényt az **Országgyűlés elnöke öt napon belül aláírja, és megküldi a köztársasági elnöknek.** A köztársasági elnök a megküldött törvényt **öt napon belül aláírja, és elrendeli annak kihirdetését.**” (*Magyarország Alaptörvénye*)

„Az érvényes és eredményes népszavazáson hozott döntés az Országgyűlésre kötelező. [...] Az országos népszavazás érvényes, ha az összes választópolgár több mint fele érvényesen szavazott, és eredményes, ha az érvényesen szavazó választópolgárok több mint fele a megfogalmazott kérdésre azonos választ adott.” (*Magyarország Alaptörvénye*)

☰ Feleletvázlat

Bevezetés

(T1) 1989. október 23-án Szűrös Mátyás mint az országgyűlés elnöke kiáltotta ki a Magyar Köztársaságot. (T2) Ő lett a Magyar Köztársaság első (ideiglenes) köztársasági el-

nöke is. 1990. tavaszán tartották a **rendszerátalakítás** utáni első szabad választást Magyarországon. Az ország államformája köztársaság, amelynek működését, felépítését jelenleg az Alaptörvény (alkotmány) szabályozza, amit 2011. április 18-án fogadott el az országgyűlés. (T3)

Tárgyalás

1. A népfelügy elvének érvényesülése a politikai intézményrendszerben Magyarországon

A felvilágosodás korában megfogalmazott népfelügy elve szerint a hatalom forrása, illetve gyakorlója a nép, és ezt a hatalmát képviselők útján vagy közvetlenül gyakorolhatja. A modern demokrácia egyik legfontosabb alapelve ez, és csak akkor valósulhat meg, ha a képviselők kiválasztásában minden választójoggal rendelkező állampolgár azonos értékű szavazattal vehet részt. A magyar **alkotmány** értelmében a választójog általános (mert minden magyarra kiterjed), egyenlő (mert minden szavazat ugyanannyit ér), a szavazás közvetlen és titkos.

2. Választójog a 2014-ben életbe lépett szabályok alapján

(Tg1) Magyarországon a választójogi törvény szabályozza (cenzus), hogy kik választhatók (passzív szavazati jog) és ki választhat (aktív szavazati jog). A választójogi törvény szerint Magyarországon szavazhat minden tizennyolcadik életévét betöltött, közügyektől el nem tiltott, cselekvésképességében nem korlátozott, gondnokság és kényszergyógykezelés alatt nem álló, állandó lakhellyel rendelkező magyar állampolgár. Lehetőség van továbbá a külképviseleteknél történő szavazásra is. Az aktív választójogra előírtak mind érvényesek a passzív szavazati jogra is, hozzáteve, hogy a választhatóság kritériuma még a büntetlen előélet.

(Tg2) A 2014-es választásoktól kezdve a határon túli magyarok szavazati jogot kaptak, de a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgárok csak pártlistára szavazhatnak. A nemzetiségeknek kedvezményes mandátumszerzési lehetőségét biztosították, ha pedig ez nem sikerülne nekik, nemzetiségi szósólót küldhetnek a parlamentbe.

Magyarország parlamentje a 2014-es választásoktól kezdve majdnem felére csökken, azaz a korábbi 386 parlamenti képviselő helyett 199 képviselő ül az Országházban. A képviselői szám csökkenése természetesen a választókerületek számának csökkenését is jelenti, így a korábbi 176 helyett 106 választókerület van hazánkban. (Az eddigi 55 ezer lakos helyett, 94 ezer honpolgár jut egy-egy választókerületre.) A választókerületek határai teljesen megváltoznak.

A 2014-es választások után is megmaradt a vegyes választás - azaz szavazhat a választópolgár egy egyéni képviselőre, illetve egy pártra is - de a pártra történő voksolásnál csak országos pártlista létezik, azaz a területi lista megszűnt. Eddig a 386 képviselő 46% -a, (azaz 176 fő) egyéni választókerületekből, 54% -a (azaz 210 fő) pedig pártlistáról juthatott be a parlamentbe. Az új választójogi törvény szerint viszont a 199 képviselő 53% -a (azaz 106 fő) kerülhet be egyéni választókerületből, és 47% (azaz 93 fő) pártlistáról, vagyis a képviselők teljes létszámából több az egyéni képviselők aránya (46% helyett 53%).

Kétfordulós helyett 2014-től egyfordulós a választás. Ebből következően nincs eredményességi küszöb, hanem mindenhol az a jelölt szerzi meg a mandátumot, aki a legtöbb érvényesen leadott szavazatot kapja, függetlenül a megjelentek számától.

Mivel a területi pártlisták 2014-től megszűntek, így töredékszavazatok csak az egyéni választókerületekben képződhetnek, és azokat hozzáadják a párt listás szavazatainak számához. Ugyanakkor az egyéni választókerületben mandátumot nyerő jelölt után is

jár töredékszavazat a győztes pártjának, az első és a második helyezett szavazatszámuk közötti különbségnek megfelelő mennyiségű. (Az országos listáról 93 mandátumot osztanak ki.)

A jogszabály alapján listát az a párt állíthat, amely – legalább kilenc megyében és Budapesten – minimum 27 egyéni választókerületben - önállóan tud jelöltet állítani. Ehhez választókerületenként ezer aláírást kell gyűjteni. A parlamenti küszöb viszont marad öt százalék. Minden választást választási kampányok előznek meg, amelyek célja, hogy a pártok ismertessék programjukat a választókkal, és ezzel próbálják meg elnyerni a szimpátiájukat.

3. Az országgyűlés jogkörei, működése

(Tg3) (Tg4) A Magyar Köztársaság legfelsőbb államhatalmi és képviseleti szerve az országgyűlés, amelynek a **népszuverenitásból** erednek a jogai, s négy évre szól a felhatalmazása. Az országgyűlés legfőbb feladatai négy csoportra oszthatók. Egyrészt az **Alkotmány/Alaptörvény** megalkotása, valamint a törvényhozás. Az országgyűlés által elfogadott törvényeket a köztársasági elnök írja alá vagy vétót gyakorol. Politikai vétónak nevezzük, amikor egyszer visszaküldi az országgyűlésnek, de másodszor alá kell írnia, az alkotmányossági vétó esetén az **Alkotmánybíróságtól** kér normakontrollt, hiszen a törvények nem sérthetik az Alaptörvényben rögzített elveket. A törvények abból a szempontból különböznek, hogy a képviselőknek milyen arányban kell részt venniük a szavazáson. Az ún. feles döntések esetén (pl. a miniszterelnök megválasztása) az országgyűlési képviselők felénél több szavazat szükséges, az ún. kétharmados döntések esetén (pl. **Alkotmány** elfogadása) az országgyűlési képviselők legalább kétharmadának szavazata szükséges. Az ún. sarkalatos törvények elfogadásához vagy módosításához (pl. országgyűlési képviselők választását szabályozó törvény) a jelenlévő képviselők kétharmadának támogató szavazatára van szükség. *Másrészt feladata a kormány ellenőrzése*, amelyre például interpellációkkal, kérdések feltevésével van lehetőség. Harmadrészt az országgyűlés hatáskörébe tartoznak az alábbi személyi döntések: a köztársasági elnök választása, a köztársasági elnök javaslatára a miniszterelnök választása, az **Alkotmánybíróság** tagjainak választása, az ombudsman(ok) választása, az Állami Számvevőszék elnökének választása, valamint a Kúria (2012 előtt Legfelsőbb Bíróság) elnökének választása. Negyedrészt az országgyűlés feladata a nemzetközi szerződések megkötése, ratifikálása.

(Tg5) Az országgyűlés működését a házszabály szabályozza. Az országgyűlés vezetői a házelnök, alelnökök, jegyzők, ezekre a pozícióra mandátumarányosan a pártok delegálnak személyeket. Évente két ülészak a kötelező (tavaszi, őszi). A képviselők (pártok, pártszövetségek) egyrészt frakciókat alkotnak, másrészt szakterületenként Bizottságokban dolgoznak. A Bizottságok feladata a törvények előkészítése, a beterjesztések véleményezése, kezdeményezése, valamint az ellenőrzés. A határozatképességhez a képviselők 50%+1 fős jelenléte szükséges, a szavazás nyíltan, személyi ügyekben titkosan történik. A képviselőknek mentelmi joga van.

A jogszabályok értelmében a kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítványt az országgyűlésben kell benyújtani.

4. A közvetlen demokrácia alapvető intézménye: a népszavazás típusai és szerepe

A közvetlen demokrácia egyik alapvető intézménye a népszavazás (másik pl. a tüntetés).

A **népszavazás** szerint lehet országos és helyi. Olyan ügyekben lehet országos referendumot tartani, melyekről egyébként az Országgyűlés jogosult dönteni. A **népszavazásokat** jogalap szerint két csoportra osztjuk. Kötelező **népszavazást** tartani, ha azt

legalább 200 ezer állampolgár kezdeményezte, fakultatív **népszavazás** esetén viszont az országgyűlés mérlegeli, kiírja-e a referendumot vagy sem. Kötőerő szerint szintén kétféle **népszavazást** különböztetünk meg. Az ügydöntő **népszavazás** az **országgyűlés-re** nézve kötelező érvényű (minden kötelező **népszavazás** ebben a csoportba tartozik), véleményezőnek nevezünk minden olyan **népszavazást**, aminek eredménye jogilag nem köti az országgyűlést.

Az országos **népszavazás** azt az alkotmányos célt tükrözi, hogy érvényesüljön a **nép-felség elve**, azaz az ország sorsát érintő legfontosabb ügyekben a nép, mint a hatalom birtokosa közvetlenül döntsön. Az alkotmányosság érvényesülése mellett azonban fontos követelmény, hogy a **népszavazásra** javasolt kérdés mind a választópolgárok, mind az Országgyűlés számára egyaránt egyértelmű legyen. A **népszavazás** jogintézményéhez nem méltó tartalmat magában foglaló **népszavazási** kérdés tehát nem bocsátható **népszavazásra**.

A **népszavazás** kezdeményezéséhez az Országos Választási Hivatal / OV Bizottsága hitelesíti a benyújtott kérdést, aztán kezdődhet aláírásgyűjtés, ha az **Alkotmánybíróság** nem bírálta felül a döntést. A **népszavazást** az országgyűlés rendeli el.

Az országos **népszavazás** akkor érvényes, ha az összes választópolgár több mint fele érvényesen szavazott, és akkor eredményes, ha az érvényesen szavazó választópolgárok több mint fele a megfogalmazott kérdésre azonos választ adott.

Befejezés

(Tg6) Az Alaptörvény tehát a legmagasabb szintű jogszabály. A dokumentum meghatározza a legfőbb állami szerveket hatalmi áganként, eszerint a törvényhozási feladatokat az országgyűlés, a végrehajtást a kormány, az igazságszolgáltatást pedig a bíróságok látják el. Feladatkörénél fogva a hatalmi ágak fölött áll az államfő (köztársasági elnök), és nem illeszthető be a hatalmi ágak hármassá rendszerébe, az **Alkotmánybíróság** és az ombudsman intézménye.